

REPLIEK - D.J.B. BOSSCHER VOOR M&M

Wat is de gestelde onrechtmatige daad van Shell, en hoe raakt dat de Nederlanders?

1. Milieudefensie c.s. maakten niet aannemelijk dat Shell, door olie en gas te blijven leveren boven een arbitrair volume, een onrechtmatige daad zal begaan jegens de Nederlanders. De enkele stelling dat fossiele producten bijdragen aan gevaarlijke klimaatverandering is hoe dan ook ontoereikend voor het gevraagde reductiebevel. Als de Nederlanders olie en gas willen hebben, dan mag Shell die producten leveren. Net zoals Shell olie en gas mag leveren aan afnemers buiten Nederland. Dit mag klimatologisch onwenselijk zijn, maar dat is iets anders dan dat het een onrechtmatige daad oplevert jegens de Nederlanders.
2. Deze zaak is in vele opzichten buitengewoon ingewikkeld. Reden te meer zuiver te blijven redeneren. Dat begint bij de vorderingen van Milieudefensie c.s., en de feitelijke grondslagen daarvan. Kort gezegd:
 - Wat houdt de gevreesde onrechtmatige daad van Shell precies in? En,
 - Wat zijn *daarvan* de redelijkerwijs te verwachten gevolgen voor de Nederlanders?

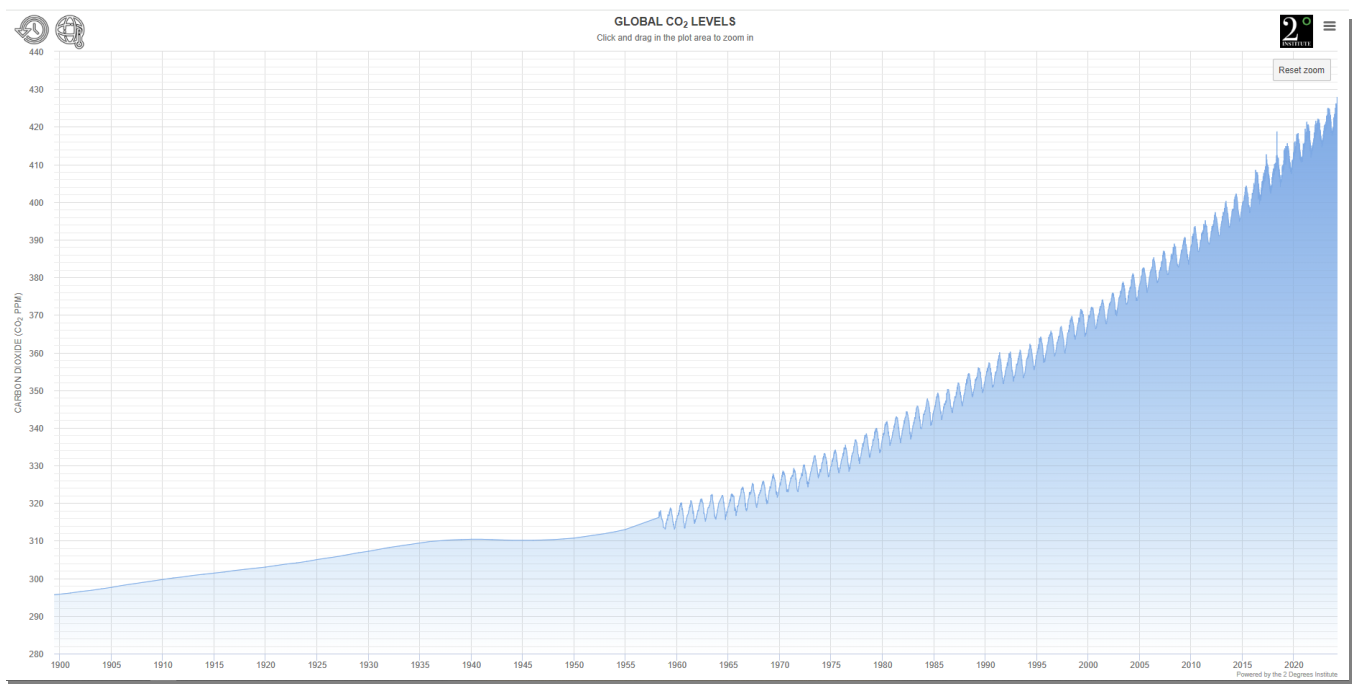
Om precies te zijn:¹

- Is voorzienbaar dat Shells handelen een rechtstreekse, concrete bedreiging zal vormen voor het grondrecht op leven van de Nederlanders? Althans,
- Zal Shells handelen in ernstige mate inbreuk maken op hun gezondheid, welzijn en levenskwaliteit?

Dit zijn belangrijke vragen die uw Gerechtshof moet beantwoorden om een inhoudelijk oordeel te kunnen geven.

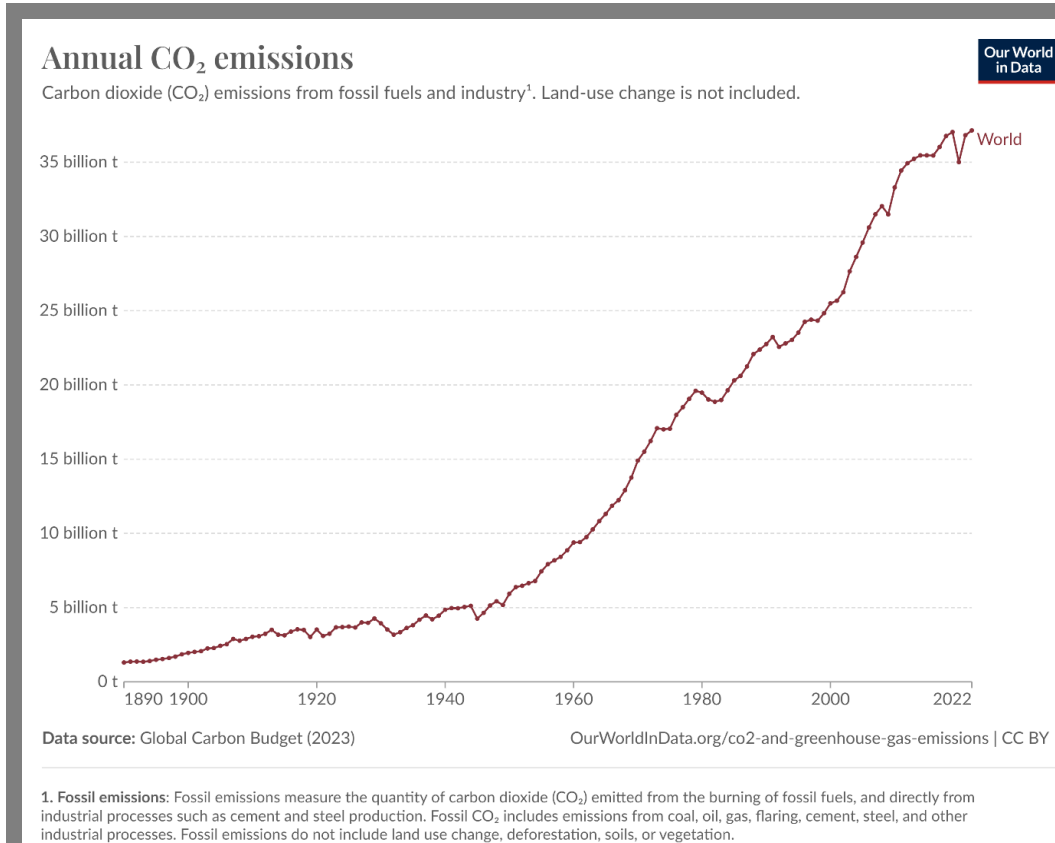
¹ 'Shell [zal] ervoor (...) moeten zorgdragen dat zij met haar Scope 1, 2 en 3-emissies geen inbreuk maakt op onder meer de mensenrechten die door klimaatverandering in het geding zijn, zoals artikel 2 en 8 EVRM.' Pleidooi Milieudefensie 4 april 2024, deel 3, paragraaf 124.

3. M&M ziet het als volgt: Op dit moment is de concentratie CO₂ in de atmosfeer hoger dan honderd jaar geleden:²

² Bron: <https://www.co2levels.org/> Er zijn natuurlijk ook andere fossiel-gerelateerde broeikasgassen, maar de concentratie CO₂ is een goede graadmeter voor het geheel.

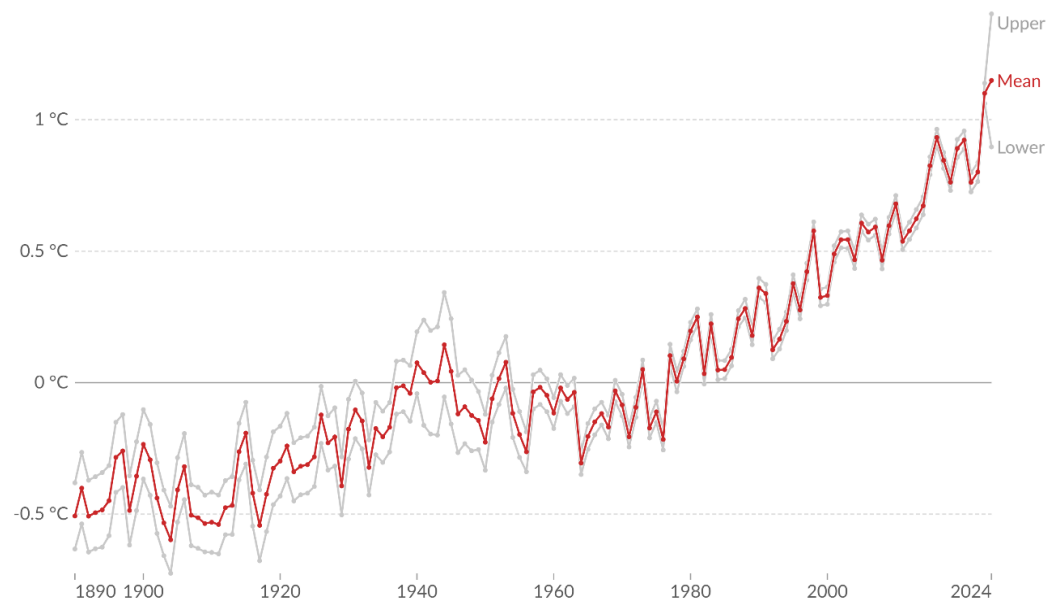
4. De belangrijkste oorzaak is het gebruik van fossiele producten:

5. Meer CO₂ in de atmosfeer betekent hogere gemiddelde temperaturen:

Average temperature anomaly, Global

Global average land-sea temperature anomaly relative to the 1961-1990 average temperature.

Note: The gray lines represent the upper and lower bounds of the 95% confidence intervals.

6. Shell heeft zonder twijfel aan deze ontwikkeling bijgedragen als leverancier van olie en gas. Ook de rest van de wereld leverde een bijdrage, namelijk door die olie en dat gas te gebruiken.
- Dit historische feit levert echter *geen* onrechtmatige daad op van Shell tegen de Nederlanders.
- Milieudefensie c.s. hadden in eerste aanleg een verklaring voor recht gevorderd met deze strekking,³ maar dit onderdeel van hun vorderingen is afgewezen⁴; Milieudefensie c.s. hebben in dit oordeel berust.
7. Ik herhaal: Shell heeft geen onrechtmatige daad gepleegd tegen de Nederlanders, enkel doordat zij sinds 1890 olie en gas produceert en verhandelt.
- Milieudefensie c.s. lijken dit uitgangspunt te zijn vergeten.
- Wat Shell in het verleden heeft gedaan, speelt in deze procedure geen rol meer.
- Deze zaak gaat alleen over Shells handelen 'aan het eind van het jaar 2030'.⁵
- Dit zou je kunnen lezen als: *vanaf* eind 2030, hoewel het vonnis daar niets over zegt.
8. Hiermee kom ik op de grondslag van het reductiebevel.
- Het reductiebevel is bedoeld om een dreigende onrechtmatige daad van Shell te verhinderen.
- Uw Gerechtshof zou die kwalificatie onrechtmatig hooguit kunnen gebruiken voor Shells toekomstige, mogelijk bovenmatige bijdrage aan antropogene klimaatverandering.
- De woorden *toekomstig* en *bovenmatig* zijn cruciaal.
- Het gaat uitsluitend om de gevolgen van de *extra* CO2 in de atmosfeer, verbonden aan Shells activiteiten, vanaf 2030.
- Extra wil zeggen: alleen de CO2 uitstoot van fossiele producten *boven* het volume dat Milieudefensie c.s. aanvaardbaar achten.
- Voor Scope 3 ligt het omslagpunt bij 55% van de olie- en gas leveringen in het jaar 2019.⁶
- Meer dan 55% zou onrechtmatig zijn, volgens Milieudefensie c.s..

³ 'dat het gezamenlijk jaarlijks volume aan CO2-emissies naar de atmosfeer (Scope 1, 2 en 3) dat verbonden is aan de bedrijfsactiviteiten en verkochte energiedragende producten van RDS en de vennootschappen en rechtspersonen die zij in haar geconsolideerde jaarrekening pleegt op te nemen en waarmee zij tezamen de Shell-groep vormt, onrechtmatig is jegens Milieudefensie c.s.'.:

⁴ Vonnis, rechtsoverweging 4.5.8.

⁵ Vonnis, rechtsoverweging 5.3.

⁶ Dit is een vereenvoudiging. Olie en gas hebben niet dezelfde carbonintensiteit. Shell zou meer dan 55% mogen leveren, mits zij relatief meer gas dan olie verkoopt vanaf 2030, vergeleken met haar productmix in 2019. Voor de redenering die M&M hier ontvouwt, is deze nuancering zonder belang.

9. Met andere woorden: de toekomstige CO2 emissies van Shells producten tot aan de 55% grens leveren geen valide grondslag op voor het reductiebevel.

Net zo min als de historische CO2 emissies sinds 1890 tot nu.

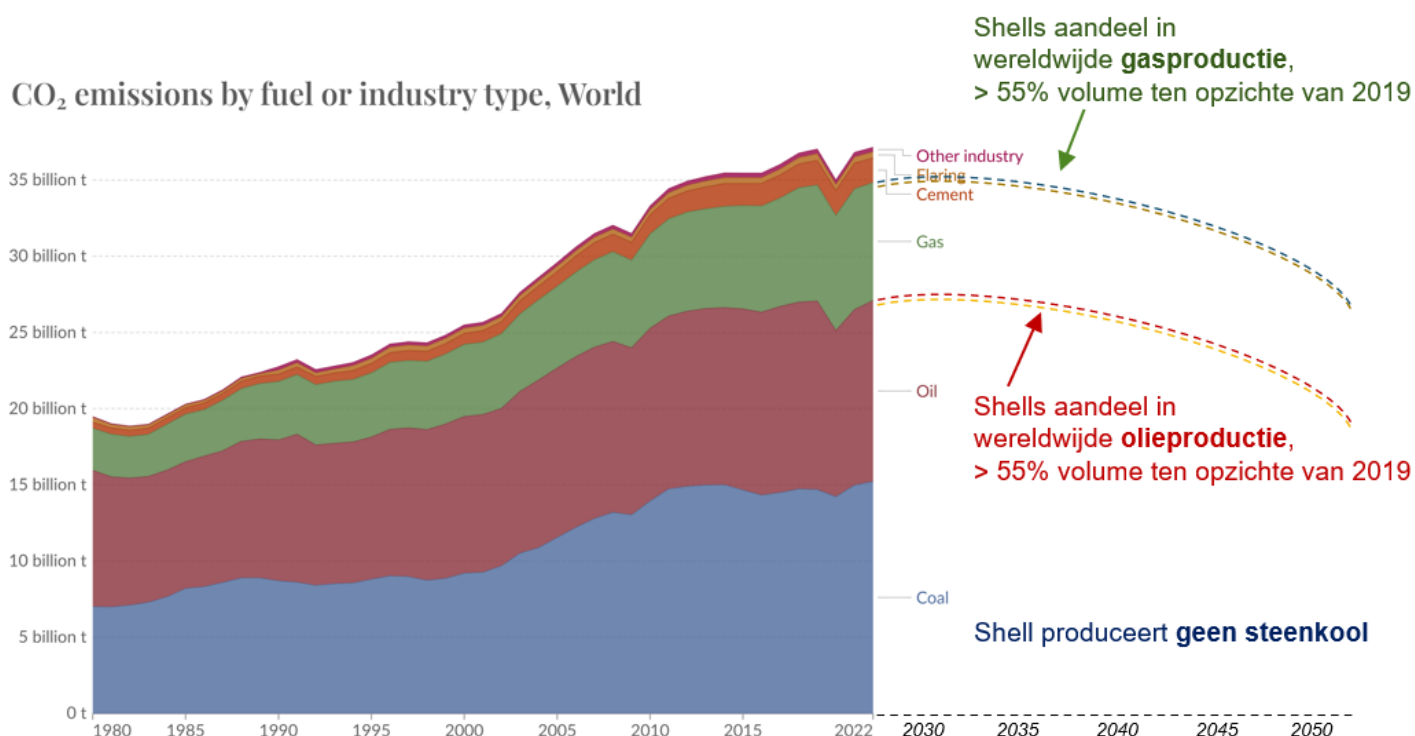
Ook de CO2 emissies van andere olie- en gasbedrijven kunnen niet aan Shell worden verweten.⁷

Dit is een belangrijke constatering.

Immers: de eventuele nadelige gevolgen van *deze* CO2-emissies kunnen geen rol spelen bij de beoordeling van Milieudéfensies vordering tegen Shell.

10. De zogenaamde 'schending van het recht op leven en gezinsleven' door Shell komt hiermee in een ander licht te staan.

Zoals M&M al eerder memoreerde gaat het in deze procedure alleen om Shells fossiele activiteiten vanaf 2030, en alleen boven de arbitraire grens van 55% ten opzichte van 2019. Echter, de toekomstige uitstoot van CO2 uit Shells productie zal nooit méér zijn dan een hele, hele kleine fractie van het totaal in de wereld, die wij grafisch kunnen weergeven.

⁷ Milieudéfensie heeft geprobeerd de grondslag van haar vordering in deze zin uit te breiden tijdens het pleidooi op 4 april 2024, maar Shell heeft hier terecht bezwaar tegen gemaakt.

11. Milieudefensie doet ten onrechte alsof Shell jegens de Nederlanders aansprakelijk is voor alle CO2 uitstoot die er ooit is geweest en die er ooit nog zal komen.
M&M heeft zojuist toegelicht waarom dit een misleidende voorstelling van zaken is, zowel feitelijk als juridisch.
12. Dit brengt M&M op het volgende punt.
Het reductiebevel zal sowieso geen meetbaar effect hebben op de wereldwijde klimaatverandering.
Waarom dit zo is, kan M&M in één woord samenvatten: *China*.
Dit land is niet alleen een leverancier van essentiële grondstoffen en een bedreiging voor de wereldvrede.
China is ook een grootverbruiker van steenkool, naast andere Aziatische landen.
Met al zijn kolencentrales stoot China bijna 1/3 van alle fossiele CO2 ter wereld uit.⁸
Daarmee bepaalt China grotendeels hoe snel de totale uitstoot van CO2 kan worden teruggebracht.
13. Ik kan het nog wat breder trekken.
Wereldwijd gebruiken ruim 100 landen steenkool voor energie en industrie.⁹
Het is de belangrijkste energiedrager in China, evenals India en Indonesië.¹⁰
Samen vertegenwoordigen deze drie landen 70% van het totale steenkoolgebruik.
Terwijl wij hier zitten, zijn er 204 nieuwe steenkoolcentrales in aanbouw, 93 projecten zijn aangekondigd en 260 zijn in de ontwerpfase¹¹
14. Het reductiebevel van de Nederlandse rechter tegen Shell zal niets doen om China, India enzovoorts de juiste weg te wijzen.
Daarbij komt dat Shell geen steenkool produceert of verhandelt.
Het bedrijf verkoopt wel veel LNG (*liquid natural gas*) in China; dat is een stuk minder vervuilend. Je ziet het verschil in de straten van Beijing.¹²

⁸ Bron: <https://globalcarbonbudget.org/carbonbudget2023/>

⁹ 36% van alle elektriciteit ter wereld wordt opgewekt met steenkool. Deze en andere feiten van algemene bekendheid worden o.a. besproken in een publicatie van Geopolitical Intelligence Services AG (GIS), "Still Waiting for Peak Coal", 5 februari 2024, <https://www.gisreportsonline.com/r/peak-coal/>

¹⁰ En in veel andere landen.

¹¹ Geopolitical Intelligence Services AG (GIS), 'Still Waiting for Peak Coal', 5 februari 2024, <https://www.gisreportsonline.com/r/peak-coal/>

¹² Atlantic Council, Natural gas reduced China's urban air pollution. Can it be a global climate solution?

15. Dat CO₂-gerelateerde klimaatverandering *in algemene zin* onwenselijk wordt geacht, levert geen grondslag op voor een reductiebevel tegen Shell.
- De vraag is, nogmaals, wat de Nederlanders specifiek te vrezen hebben van Shells olie- en gas leveringen, boven de 55% grens, vanaf 2030.
- Hier hebben Milieudefensie c.s. echter niets over gesteld.
- Zij gooit alle CO₂ emissies, van iedereen, in heden, verleden en toekomst, op één hoop.
16. Milieudefensie suggereert weliswaar dat Shell mede-aansprakelijk is voor de CO₂ uitstoot van anderen;¹³ maar ook daarvoor bestaat geen feitelijke, of juridische grondslag.
- Overigens zou dit een ontoelaatbare uitbreiding van de rechtsstrijd zijn.
- Shell maakt hier terecht bezwaar tegen, en M&M sluit zich daarbij aan.
17. Uw Gerechtshof kan de zaak dus afdoen op de stelplicht.
- Milieudefensie c.s. hebben immers verzuimd te stellen en onderbouwen:
- 1) wat de verwachte omvang is van Shells 'extra' CO₂ emissies;
 - 2) hoe die 'extra' emissies zouden uitwerken op het risico van gevaarlijke klimaatverandering; en
 - 3) waarom de Nederlanders *als gevolg daarvan* moeten vrezen voor hun leven en hun gezinsleven.

De vorderingen van Milieudefensie c.s. liggen hiermee voor afwijzing gereed.

Enige redenen waarom het reductiebevel een zeer slecht idee is

18. Alsof het ontbreken van een grondslag voor de vordering nog niet genoeg is, kleven er ook zwaarwegende *nadelen* en *risico's* aan het gevraagde reductiebevel.
- Het pleidooi van Milieudefensie heeft de zorgen van M&M niet weggenomen.
- Integendeel.
- Milieudefensie heeft de mond vol over 'klimaatrechtvaardigheid' in de wereld.
- Een sympathiek streven, mits de belangen van de Nederlanders gewaarborgd zijn.
- En juist daar heeft Milieudefensie nauwelijks aandacht voor.

Gepubliceerd op 6 juni 2023.

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/natural-gas-reduced-chinas-urban-pollution-can-it-be-a-global-climate-solution/>

'Greater uptake of natural gas has helped substantially reduce urban air pollution in Beijing, notorious until a few years ago for its apocalyptic, grey, smog-filled skies.'

¹³ Pleidooi Milieudefensie 4 april 2024, deel 1, vanaf paragraaf 82.

19. Volgens Milieudefensie c.s. is Nederland één van de landen die 'het snelst fossiele brandstoffen moeten uitfasen om hun emissies omlaag te brengen'.¹⁴
M&M verzet zich krachtig tegen het woord "moeten".
Milieudefensie c.s. verwarren hun eigen radicale klimaatagenda met het antwoord op de vraag of Shell, door olie en gas te leveren aan, onder meer, de Nederlanders, een onrechtmatige daad zal begaan jegens de Nederlanders.
20. Milieudefensie c.s. willen de hele Nederlandse samenleving in het teken zetten van de energietransitie.
Dit komt neer op een centraal geleide planeconomie.
De overheid zou het bedrijfsleven moeten voorschrijven wat er wel en niet geproduceerd mag worden.
De toegang tot fossiele energie zou worden afgeknepen, ongeacht of er hernieuwbare alternatieven voorhanden zijn.
21. Het Planbureau voor de leefomgeving heeft zo'n scenario onderzocht, met de volgende uitkomst:¹⁵

'Op korte termijn leidt een versnelling (...) tot een grotere impact op investeringen, werkgelegenheid en inflatie, een situatie die (...) doet denken aan een oorlogseconomie'.
22. Dit is dus hoe Milieudefensie c.s. de Nederlandse samenleving willen inrichten.
Volgens Milieudefensie c.s. hebben de Nederlanders geen recht op betaalbare energie.¹⁶
De Nederlanders mogen ook niet zelf bepalen wat zij verstaan onder 'een adequate levensstandaard'.¹⁷
23. Milieudefensie c.s. werpen zich ten onrechte op als belangenbehartiger voor de Nederlanders.
Dit, terwijl hun werkwijze haaks staat op de in Nederland levende overtuigingen en rechtsopvattingen.

¹⁴ Pleidooi Milieudefensie 4 april 2024, deel 2, paragraaf 17.

¹⁵ PBL, Wat zijn rechtvaardige en haalbare klimaatdoelen voor Nederland? maart 2024, p. 45.
https://www.pbl.nl/system/files/document/2024-03/pbl-2024-wat-zijn-rechtvaardige-en-haalbare-klimaatdoelen-voor-nederland_5439.pdf

¹⁶ Pleitnota MD 4 april 2024, deel 1, paragraaf 44.

¹⁷ Pleitnota MD 4 april 2024, deel 1, paragraaf 44.

24. M&M durft de stelling aan dat haar eigen achterban aanzienlijk groter is dan die van Milieudefensie.

Uit alle onderzoeken blijkt immers dat de Nederlanders vóór de energietransitie zijn, maar niet tot elke prijs.

- Driekwart van de mensen is enigszins, tot zelfs zeer bezorgd dat klimaatmaatregelen hun leven duurder zullen maken.
- Circa 40% van de mensen ondervindt nu al een zekere beperking in hun vrijheden door de discussies over milieu en klimaat.
- Hooguit 36% van de West-Europeanen zou de klimaatdoelstellingen blijven steunen, wanneer dit leidt tot persoonlijk inkomensverlies.¹⁸

25. Kortom: er is draagvlak voor klimaatmaatregelen, mits het leven niet onnodig duur of onaangenaam wordt.¹⁹

De vorderingen van Milieudefensie c.s. gaan hier recht tegenin.

26. Juist de Nederlanders dreigen buitensporig te worden getroffen door het reductiebevel. De precedentwerking die Milieudefensie c.s. beogen, zal vooral in Nederland voelbaar zijn.

Op het geschil is Nederlands recht van toepassing en Milieudefensie c.s. zijn Nederlandse organisaties.

Zij zet Nederlandse bedrijven onder druk om 'het Shell vonnis te volgen'.

Dit alles, zonder dat een meetbaar positief klimaateffect van haar acties.

27. Het aandeel van Nederland in de wereldwijde CO₂-uitstoot is 0,4%.²⁰

Nederland doet al heel veel om de energietransitie te bevorderen.

De CO₂ uitstoot per inwoner is met 35% gedaald sinds het jaar 2000.²¹

¹⁸ Planbureau voor de leefomgeving, Wat zijn rechtvaardige en haalbare klimaatdoelen voor Nederland? Maart 2024, p. 46, met verwijzingen naar onderliggende bronnen.

¹⁹ Planbureau voor de leefomgeving, Wat zijn rechtvaardige en haalbare klimaatdoelen voor Nederland? Maart 2024, p. 46, met verwijzingen naar onderliggende bronnen.

https://www.pbl.nl/system/files/document/2024-03/pbl-2024-wat-zijn-rechtvaardige-en-haalbare-klimaatdoelen-voor-nederland_5439.pdf

²⁰ Om precies te zijn: 0,4% van de uitstoot door fossiele brandstoffen. Bron:

<https://www.iea.org/countries/the-netherlands/emissions>

²¹ Bron: <https://www.iea.org/countries/the-netherlands/emissions>

Een verdere krimp van 45% in het gebruik van fossiele producten zet dus weinig zoden aan de dijk.²²

28. Milieudefensie veronachtzaamt ook de belangen van de Nederlanders, waar het gaat om onze vrijheid en veiligheid.

Nederland maakt zich onnodig kwetsbaar met een overhaast afscheid van olie en gas.

Alles lijkt misschien vredig, in ons geordende, welvarende land.

Maar op de achtergrond nemen de economische en militaire dreigingen toe.

Milieudefensie besteedt hier ten onrechte geen aandacht aan.

Zij is blind voor deze serieuze, zwaarwegende risico's.

29. Uw Gerechtshof zou nu kunnen denken:

'Het zal wel meevallen.

M&M overdrijft.

Oorlog is iets van vroeger.

Daar zijn wij tegenwoordig te beschaafd voor.'

Voor het geval Uw Gerechtshof inderdaad deze neiging heeft, wil ik u graag nogmaals op de feiten wijzen.

30. Ik stel voorop dat fossiele brandstoffen beslist *geen* ideale energiedragers zijn.

Naast de klimaatkwestie is er ook het probleem van leveringszekerheid.

Nederland heeft geen eigen oliewinning.

Het Groninger gas is vooralsnog afgesloten.²³

De aanvoer van olie en gas uit het buitenland kan door allerlei oorzaken terugvallen.

Bijvoorbeeld als de conflicten in het Midden-Oosten verder escaleren.²⁴

²² Vgl. M&M's productie 45: '€ 28 miljard voor 0,000036 graden'.

²³ Gelukkig lijkt de Eerste Kamer zich te realiseren hoe ongelooflijk dom en kortzichtig het zou zijn om de resterende eigen aardgasvoorraad permanent ontoegankelijk te maken.

²⁴ Center for Strategic & International Studies, Oil Market Risks Start to Resonate, 10 april 2024: "The biggest risk is that escalation draws Israel and Iran into more direct confrontation, which would put Iranian production at risk and raise the possibility that Iran could disrupt the 18 million b/d of oil flows through the Persian Gulf. Unlike the Red Sea, there are no alternative routes for Gulf shipping. If any such disruptions materialized, their impact on prices would be seismic given the volumes at risk."

<https://www.csis.org/analysis/oil-market-risks-start-resonate>

31. De Nederlanders zijn daarom gebaat bij zonne- en windenergie dichtbij huis.
Op de lange termijn maakt dit Nederland sterker in zijn energievoorziening, mits het probleem van de variabele opbrengst wordt aangepakt.²⁵
32. De grote risico's zitten echter in de periode tussen nu en circa 2040.
In de komende decennia moet Nederland daarvoor een hele infrastructuur aanleggen. .
Daarvoor is Europa compleet afhankelijk van Chinese zonnepanelen, Chinese grondstoffen²⁶ en Taiwanese computerchips.²⁷
Rusland heeft eveneens een machtspositie in kritische grondstoffen.²⁸
Dat gaat gegarandeerd fout, ergens in de komende jaren.
33. Een Chinese invasie van Taiwan komt steeds dichterbij.
Militair gezien kan Taiwan de Chinezen niet afweren.
China gaat ook agressief te werk bij de grens met India, en in de zee rond de Filipijnen.²⁹
Rusland bereidt een grootschalige oorlog tegen de NAVO voor.
Een Russische invasie van een NAVO-lidstaat wordt binnen vijf jaar verwacht.³⁰
Zonder fossiele producten is geen effectieve landsverdediging mogelijk.³¹
34. De Europese klimaatplannen houden ten onrechte geen rekening met deze existentiële risico's.³²
Milieudefensie maakt de zaak alleen maar erger.
Niet Shell, maar Milieudefensie brengt het recht op leven en gezinsleven van de Nederlanders in gevaar.
35. U ziet, er zijn veel inhoudelijke redenen waarom het reductiebevel op een evidente misslag berust.

²⁵ De Nederlanders hebben juist behoefte aan energie als de zon niet schijnt en de wind niet waait. Dit kan prima worden opgevangen door kernenergie, waar Milieudefensie c.s. tegen zijn.

²⁶ Zoals het uitsluitend door China geleverde neodymium, een essentieel materiaal in windturbines.

²⁷ Zie M&Ms schriftelijke pleidooi d.d. 19 maart 2024 en M&Ms pleitaantekeningen 4 april 2024, hoofdstuk 4, met verwijzingen naar producties en openbare bronnen.

²⁸ Zie M&Ms schriftelijke pleidooi d.d. 19 maart 2024, met verwijzingen naar producties.

²⁹ <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/territorial-disputes-south-china-sea>

³⁰ <https://www.bnr.nl/nieuws/internationaal/10543427/rusland-bereidt-grootschalige-oorlog-met-navo-voor>

³¹ Zie M&Ms schriftelijke pleidooi d.d. 19 maart 2024 en M&Ms pleitaantekeningen 4 april 2024, hoofdstuk 4, met verwijzingen naar producties en openbare bronnen.

³² Zie M&Ms producties 58 en 59.

De gedachte dat Shell op het punt staat een onrechtmatige daad te begaan tegen de Nederlanders, is volkomen misplaatst.

Er bestaat geen eenduidig, gezaghebbend antwoord op de vraag hoe de Nederlanders moeten omgaan met de risico's van gevaarlijke klimaatverandering.

Verstandige mensen kunnen hierover in redelijkheid van mening verschillen.

De insteek van Milieudefensie c.s. leidt tot één mogelijke invulling van het Nederlandse klimaatbeleid.

Uw Gerechtshof mag sympathie hebben voor hun opvattingen.

Maar uiteindelijk is dit een kwestie die alle Nederlanders raakt, en lang niet iedereen denkt er hetzelfde over.

Milieudefensie c.s. hebben niet automatisch het gelijk aan hun zijde, enkel omdat zij het hardste schreeuwt en de nobelste doelen heeft.

36. De vorderingen van Milieudefensie c.s. tegen Shell zijn bovendien onverenigbaar met de democratische rechtsstaat, omdat hiermee het kiesrecht van de Nederlanders wordt uitgehold.

Kiesrecht, zowel passief als actief, is de kern van de democratie.

Gekozen volksvertegenwoordigers bepalen het overheidsbeleid, op basis van het mandaat van de kiezers.

Het is bij uitstek de overheid die op evenwichtige wijze alle betrokken belangen moet afwegen, en die moeilijke knopen moet doorhakken.

En dus niet, met alle respect, dit Gerechtshof in deze civiele procedure.

37. Omgaan met klimaatverandering vergt ingrijpende en rechtvaardige maatregelen.

Daarvoor is voldoende draagvlak in de samenleving van essentieel belang.

Alleen met democratische legitimatie en een transparante afweging van belangen kan dat draagvlak bestaan.

Het reductiebevel heeft beslist niet het vereiste draagvlak.

Zo dreigt zelfs een averechts effect te ontstaan: de mensen keren zich af van ambitieus klimaatbeleid, als zij het gevoel krijgen dat hen iets wordt opgedrongen.

38. M&M heeft alle vertrouwen dat uw Gerechtshof zijn taak vervult 'met eerlijkheid, nauwgezetheid en onzijdigheid'³³.

³³ Bijlage bij artikel I, onderdeel V, van het besluit van 15 mei 2023 houdende wijziging van het Besluit rechtspositie rechterlijke ambtenaren in verband met de herpositionering van het

Misschien is het goed om daarnaast de bekende artseneed in gedachten te houden:

'Ik zal aan de patiënt geen schade doen'.³⁴

Uw beslissing kan onbedoeld grote schade toebrengen aan Nederland en de Nederlanders.

Ik vraag u met klem, hiermee terdege rekening te houden.

Dank voor uw aandacht.

overeenstemmingsvereiste met betrekking tot rechtspositionele regels met gevolgen voor rechten en plichten van individuele rechterlijke ambtenaren, Staatsblad 2023, 176.

³⁴ Nederlandse artseneed, in gebruik sinds 2003.